

підвищенням тону, а тому рідше вилучаються при перекладі. Ця група також позначена найбільшою варіативністю перекладацьких функціональних аналогів, що відображають розуміння інтенції мовця.

And the fact is, is that responsibility for meeting the defining challenges of our time will soon fall to all of you. Soon, the world will be looking to your generation to make the discoveries and to build the industries that will fuel our prosperity and ensure our well-being for decades to come (Remarks by the First Lady at Youth Forum – Universidad Iberoamericana, Mexico City, Mexico, April 14, 2010).

Дійсно (без сумніву, насправді), перед вами постане необхідність вирішувати найгостріші проблеми нашого часу. Незабаром світ очікуватиме від вашого покоління нових відкриттів, створення нових галузей промисловості, які забезпечать процвітання й добробут на довгі роки.

Функціональне значення, ступінь складності граматичної структури, інтенція мовця, а також локалізація дискурсних елементів у фразі впливають на їх просодичну реалізацію. Емоційність і зацікавленість мовця змушує його шукати індивідуальні засоби вживання дискурсних елементів, що зрештою перетворюються на ідіостилю. Від інтерпретації перекладача залежить функціонування й локалізація відповідника в тексті перекладу, а також стилістична й змістова варіативність вжитих відповідників. Однак втрата дискурсних елементів, в результаті, призводить до емоційної збідності тексту цільовою мовою, а в деяких випадках навіть і повної втрати змісту.

1. Чубарова Ю.Е. Особенности функционирования дискурсивных элементов в звучащем англоязычном дискурсе //Известия Российского Государственного Педагогического университета им. А.И.Герцена: Научный журнал. – №28 (63). – С-Пб, 2008. – С. 398-401.
2. Молчанова С.Е. Функционально-семантическое поле дискурсивных коннекторов в современном английском языке: Автореф. дис. на соис. учен. степени канд. филол. наук. – Пятигорск, 2006. – С.6.
3. Прохорова А.А. Просодическое оформление дискурсивных связей в устном монологическом тексте (теоретико-экспериментальное исследование): Автореф. дис. на соис. учен. степени канд. филол. наук. – Ярославль, 2007. – С.7.4.
<http://www.whitehouse.gov/news/releases> 5.
http://kiev.usembassy.gov/main_ukr_archive-2010.html

Радчук О.В., асп.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ШОТЛАНДСЬКА МОВА Р. БЕРНЗА В КОНТЕКСТІ АНГЛІЙСЬКОЇ

У статті трактуються англomовні переклади з Р. Бернза у світлі (його) мовної варіативності і самобутності.

Ключові слова: Бернз, код, переклад, шотландська мова.

В статье трактуются англоязычные переводы из Р. Бернса в свете (его) языковой вариативности и самобытности.

Ключевые слова: Бернс, код, перевод, шотландский язык.

The article focuses on the English translations from Robert Burns in the light of (his) lingual variety and originality.

Key-words: Burns, code, translation, Scots.

Якою мовою писав Р. Бернз? З якої мови його перекладають і чи перекладають саме з тієї, яка дає творам поета особливий сенс та чарівність, а не з умовного перекладу, здійсненого мовою універсальною і вселенською, що її більшість землян опановує нині як рафінований шкільний продукт? Питання набуває гостроти у зв'язку з численними англійськими перекладами творів Бернза і потребою віднесення таких почасти декультурованих перекладів або до звичайних міжмовних, або до внутрішньомовних. Крім цих двох видів, Р. Якобсон виділяв ще міжсеміотичний переклад [11], який можна розуміти ширше як міжкодовий взагалі. У такому разі переклад, стикаючись з багатокодовістю в тексті і замінюючи котрийсь один із кодів, у цілому постає не як заміна, а як збереження мови заради комунікативної мети [4]. Інакше кажучи, заміна мови в перекладі завжди лише часткова і може бути як недостатньою у випадку недотлумачення, так і надмірною у разі надінтерпретації. До останньої, зокрема, відносять деякі спроби М. Лукаша українізувати Бернза на рівні міжфольклорних паралелей.

Визначити код Бернза, оброслий багатьма асоціаціями, не так просто, як може здатися на перший погляд. Адже світова мова, якою сьогодні є англійська, вже й за часів Бернза мала свої територіальні варіанти. Звичайно, тоді ще не було знаменитого словника Н. Вебстера (1828), який утвердив відмінність американського варіанта, за яким вже стояла чимала література. У 1808 і 1825 роках побачив світ „Етимологічний словник шотландської мови” Д. Джемісона [10, 328]. У ХХ столітті шотландці, обстоюючи самобутність своєї мови, видають 10-томний тлумачник „Шотландський національний словник” [12] і словник-тезаурус на понад 20 тисяч шотландизмів [15]. Однак варто нагадати, що за життя Р. Бернза в 1775–1783 роках у Північній Америці йшла війна за незалежність від Англії, а держава США постала 4 липня 1776 року, коли Р. Бернзові було 27 років. Звичайно, далекі події на іншому континенті не справили на поета такого враження, як Французька революція 1789-1794 років. Проте саме вони дали шотландському „діалектові” приклад і надію на те, щоб отримати права територіального варіанта мови. Схожий – але в чомусь істотному для поезії Бернза і відмінний – статус, який свідчить про поступовість розходження мов (всупереч протилежній тенденції до сходження й універсалізації), мають тепер австралійська, індійська, південноафриканська та інші Englishes, так само як французька в Бельгії і Канаді, німецька в Австрії і Швейцарії, португальська в Бразилії, іспанська в решті країн Латинської Америки і фламандська – відмінна від мови Голландії нідерландська в Бельгії.

Примітно, що „Енциклопедія Британіка” подає Бернза як „національного поета Шотландії”, зазначаючи в межах того самого речення, що він писав „шотландським діалектом англійської мови” [6, 662]. Але яка ж нація говорить діалектом? Бернз чітко дистанціював

свою мову від англійської літературної і просторічної. Свою першу книжку він назвав „Вірші, написані переважно шотландським діалектом”. Слово „dialect” у мові поета має значно ширше значення, ніж у нашій лінгвістиці: воно підкреслює своєрідність мовлення і не лише місцевого. Цю **панівну** своєрідність відтінювали у збірці „правильна” мова і класична спенсєрова строфа поеми „Суботній вечір селянина”, ще й епіграф до неї з елегії Т. Грея. До речі, автор 9-томної „Історії Шотландії” В. Скот опублікував також два томи народних пісень та балад, назвавши їх „Пісні шотландського кордону” (1802–1803), чим так само виокремив свій край і його самобутній голос.

„Енциклопедія Американа” називає Бернза „найвідомішим поетом, який писав шотландським просторіччям” і зразу ж додає, згущаючи барви на грані нещирої уїдливості: „Проте нині його мало читають і гірше розуміють. Навіть шотландці більше балакають про нього, аніж його вивчають. Найзначнішою патріотичною працею поета, його „Піснями”, майже цілком знехтувано” [5, 20]. З останнім судженням навряд чи погодяться популяризатори пісень Бернза [14], члени численних клубів та товариств його імені. А втім, якась частка безсторонньої правди в нім, мабуть, таки є. Адже, як казав Т. Шевченко, „в своїй хаті своя й правда”. Це означає, що кожна країна, як і кожна доба, має право на своє розуміння й оцінку світового класика. І що в позиціюванні важливий самий критерій.

Розмаїта мова Бернза тяжіє до цілості як система систем. Л. Аринштейн виділяє у його творчості чотири групи творів: а) шотландською мовою – їх найбільше; б) англійською мовою; в) шотландською мовою з широким застосуванням місцевого просторіччя; г) літературною англійською мовою з використанням англійського просторіччя (всього лише у трьох-чотирьох випадках).

Дослідниця нагадує, що шотландська мова постала не з гельських говірок, а з нортумбрійського (північного) діалекту середньоанглійської мови, тоді як англійська – з лондонського. У 1018 році Шотландське королівство приєднало до себе Единбург і частину краю Лотіан, де жили англійці, відтак завойовники-кельти перейняли мову і культуру англійців, які були на вищому щаблі розвитку. А коли на межі XIII і XIV століть шотландці відбилися від нападу англійського короля Едварда I, культурні зв'язки між Англією і Шотландією надовго порушилися і формування літературної мови пішло різними шляхами [1, с. 576–577].

Подібно Велика Литва заговорила колись по-руському. Слід додати, що після завоювання Англії 1066 року норманами на північ потяглися втікачі, але французька мова добралася й до Шотландії, де нею рядили в судах і при дворі короля. Проте долю мови Scots вирішило об'єднання Британії під одну корону, що сталося за В. Шекспіра, тобто за лічені покоління до розквіту таланту Бернза і доби Шотландського відродження, яке розпочав А. Рамзей (1680–1758) і підсилив Р. Фергюсон (1750–1774). 1603 року померла бездітна англійська королева Єлизавета I, трон якої посів шотландський король Джеймс. Незабаром, 1604 року він у парламенті заявив, що його голові під короною не пасує розділене тіло острова і як християнин він не може бути чоловіком двох жінок – Англії і Шотландії. Мине трохи більше століття, і 1707 року на угоду Англії зіллється воедино також парламенти країн. Унія означала й уніфікацію мови. Джеймс проводив її просвітою, канонізацією тексту Біблії, який мав бути єдиним для всіх, але й утисками. „Біблію Джеймса” насаджували в Шотландії насильно, а раніші переклади з неї, зро-

блені властивою місцевою мовою, заборонялися. Далі йшла уніфікація правопису через освіту і друк. У 50-х роках XVIII століття дійшло до складання словників небажаних, а фактично заборонених шотландизмів і до приїзду в Шотландію риторів, які перевчали на лондонську вимову. Звичайно, все це не могло не викликати обурення з боку волелюбних шотландців, які донині знаходять відповідні форми протесту. Як спостерегла В. Річ, стовпним знаком англо-шотландського кордону є шотландська пісня в поїзді і те, що квитки в належну мить перевіряють так, ніби візу на в'їзд.

Д. Кристал, подаючи, зокрема в текстових взірцях, драматичну історію боротьби впродовж віків двох тенденцій: до розходження і зближення шотландської і англійської мов, – ілюструє також місцеві говірки (по суті, діалекти) шотландської мови. Вчений описує численні відмінності її від англійської у вимові, граматиці, лексиці й ідіоматиці, а з приводу сучасного її стану зазначає, що вона „відбиває офіційно визнану соціальну структуру, особливо ж у галузях правовій, місцевого самоврядування, релігії, освіти, створюючи нешотландцям такі труднощі для розуміння, яких нема ніде інде у Британії. Проте вона... не змогла потіснити літературну англійську мову як мову влади, престижу і не є офіційною. Поза спеціальними виданнями її застосування обмежується літературою, фольклором, небагатьма програмами радіо і телебачення про місцеві події, жартами, як-от у мультфільмах і коміксах. А проте є й серйозні видання, зокрема переклад Нового Заповіту. Одне слово, ситуація складна і незрозуміла. Щоправда, всі вчені, які полемізують з приводу того, мова це чи діалект, сходяться на особливому статусі того, що ми називаємо Scots” [10, 328, також 52–53, 328–333].

Найпоказовіше ж те, що Д. Кристал наводить переклад не тільки окремих шотландизмів, але й цілих текстів. Хіба це не доводить, що Scots – окрема мова? Поміркуймо так: в Україні перекладають із білоруської мови, хоча вона тут цілком зрозуміла. В Англії перекладають із шотландської, тому що шотландська там незрозуміла. Що ж тоді окрема мова і навіщо переклад?

Окремо від підрядних англомовних перекладів з Бернза, що їх роблять для супроводу і пояснення текстів оригіналів, стоять англомовні перекладацькі тлумачення, які зберігають розмір і пісенність першотвору, тим самим претендуючи на роль його функціонального замітника. Перекладені в такий спосіб пісні можна співати під ту саму мелодію. Зокрема, В. Карен у своїх віршованих перекладах з Бернза вдається до значних змін у синтаксисі, а застарілі елементи в лексиці барда (сучасником якого був наш І. Котлярєвський зі своїм тлумачним словничком до „Енеїди”) відсвіжує новішими так, щоб зберегти по можливості місцевий колорит і дихання першотвору. Слід гадати, версії В. Карена призначені для поцінування насамперед у Шотландії: вони акцентують не так етнічну, як часову відстань між оригіналом та перекладом, утримуючи деякі стійкі шотландизми, хоч серед них є й відомі поза межами краю місцеві слова-візитки. Такий, вільніший переклад, при всіх його відхиленнях від джерела, спричинених реструктуризацією, все-таки завдячує близькості мов, за якими стоїть і спорідненість літературних традицій. Априорно можна припустити, що він має більше шансів на адекватність, ніж український. Порівняймо варіанти початку вірша „До миші, вивернутої плугом в листопаді 1785 року”.

Р. Бернз [7, 131]:

Wee sleekit, cow'rin, tim'rous beastie,
O, what a panic's in thy breastie!

В. Карен [13]:

Oh, tiny timorous forlorn beast,
Oh why the panic in your breast?

Thou need na start awa sae hasty,
Wi' bickering brattle!
I wad be laith to rin an chase thee,
Wi' murdering pattle!

You need not dart away in haste
To some corn-rick
I'd never run and chase thee,
With murdering stick.

Як бачимо, у строфі ааабаб слабша рима почасти зазнала варіації, але повносила *brattle* – *pattle* В. Карен сміливо замінив на *corn-rick* – *stick*, компенсувавши втрату алітерованого звукообразу *bickering brattle* (шумна втеча) образом стіжка з кукурудзи, а ріжучого знаряддя – палицею. Глосарій показує, наскільки непросто знайти місткій лексиці Бернза ритмічні і смислові відповідники. Пошуком їх лише полегшується компонентний аналіз і відтінення сегментів недиференційованих значень деяких лексем: *wee* – little, small (маленький), *sleekit* – smooth (гладенький), *glossy* (лискучий), *sleeky* (гладенький, хитрий), *sly* (хитрий, спритний, пустотливий), *cow'rin* – cowering (скорчений), *to bicker* – to rush (кинутися), *to scurry* (швидко бігати, метушливо рухатись), *brattle* – short race (короткі перегони), *laith* – loath, reluctant, unwilling (неохочий), *rin* – run (бігти), *pattle* – plough-blade (лезо плуга), *spade* (лопата). Заміна *start* на *dart* (away), ускладнює і поліпшує образ, а заміна *I wad be laith to rin* на *I'd never run* спрощує модальність. Перше можна було б і не робити, але друге зумовлено шотландизмом *laith*. Розмір і тон з огляду на скорочення кількості складів у рядках все одно порушено. Подив щодо причини сполоханості миші: *why the panic* замість *what a panic*, – сам по собі дивний, адже та причина відома і стала приводом для вірша. Що більше, у строфі відмінюється односкладовий поетичний архаїзм *thou* – *thee* – *thy*, зберегти який неважко і, мабуть, треба було б, а проте у двох з трьох випадків В. Карен оновив його і тим вніс стильовий різнобій. В оригіналі на 8 строф розподіл форм такий: *thou* – 8, *thee* – 4, *thy* – 6. У перекладі: *thou* – 3, *thee* – 4, *thy* – 4, *you* – 6, *your* – 2. Шотландизм *wee*, витлумачений на початку як *tiny*, далі у 4 і 6 строфах полишено без перекладу для колориту. Інший, *lane* (англ. alone) видозмінено у 7-й строфі на *alane*.

З інших англійських перекладів показовий вірєць підрядника, розміщеного на сайті Міжнародного клубу Бернза [8]. Поруч наводимо версію В. Мисика [3, с. 339], який дотримав розміру і „бернзової строфи”:

Small, sleek, cowering, timorous beast,
O, what a panic is in your breast!
You need not start away so hasty
With hurrying scamper!
I would be loath to run and chase you,
With murdering plough-staff.

Звірятко, чом ти скачеш так?
Тебе пойняв безумний ляк!
Гей, стій же, не біжи в байрак
Мерщій ховатись!
Ти думаєш, оцей держак
Я взяв, щоб гнатись?

Звичайно, передача тільки лексичного рівня, той спосіб трансформації тексту, який Д. Кетфорд [9, с. 22] назвав обмеженим перекладом (restricted translation), дає можливість якнайповніше витлумачити думку, образи і настрої джерела. Автор підрядника уникає вольностей В. Карена, а так само і В. Мисика, котрий, щоб залишити характерне для поета віршування і безпосередність звернення до миші, пожертвував цілим каскадом чуттєвих епітетів і конкретикою вбивчого знаряддя. Мотиви такого прийому зрозумілі, але чи все врахував український перекладач? На логічному рівні його версія непевна, загадкова і сама потребує тлумачення. У контексті назви, де фігурує *плуг*, *держак* означає, що орач відмовляється настигати мишу плугом. Доводиться здогадуватися на шкоду сентиментальній

витонченості, у який спосіб ратай міг би вкоротити віку втікачці. Очевидно, що, взявшись за держак плуга, він спромігся б хіба що придрушити її лезом або скибою землі, але не відпрягав би коня, щоб бігти за нею з плугом. Також зверненню до *звіратка* більше надається кличний відмінок, та й *байракам* – скоріше клімат лісостепу і степу, а не гір та долин Каледонії. Цю лексему звичніше було б зустріти у М. Лукаша, але він твору не переклав. Оспіваний в українській поезії *байрак* (згадаймо Шевченкове „*За байраком байрак, / А там степ та могила...*”) устав певні стильові конотації, хоча в денотативному вимірі це просто „ліс у яру, в долині або яр, порослий лісом, чагарником” (СУМ).

Особливість поезії Бернза ще й у тому, що її супроводжує не тільки багата традиція власне шотландської літератури – починаючи з поеми Д. Барбора „Брюс” (закінчена 1376 року в 20 книжках), але й глобальне англомовне тло, на якому вона відбивається додатковим значенням. Це прирошення змісту можна осягти, опанувавши обидві мови, але його тонкощі годі відчуті в найточнішому англійському підрядному перекладі. Суто теоретично його можна пояснити, виходячи з конотативної семіотики Р. Барта, особливо ж з тієї поправки до схеми Ф. де Сосюра, яку він дає у праці „Міф сьогодні”. За Р. Бартом, міф є вторинною семіосистемою завдяки здатності знака творити новий знак, тобто означувати ще щось, бути не знаком як втіленням єдності означуваного і означення, а тільки означенням, якому знаходять нове означуване. І такою ж вторинною семіосистемою є література чи будь-який концептуальний (образний) продукт, словесний чи й несловесний, який, отже, стає метамовою щодо мови-об’єкта, „тому що це друга мова, якою говорять про першу” [2, с. 78–79].

Неважко зрозуміти, чому видавці Бернза в сучасній Шотландії зазвичай супроводжують його тексти посторінковими тлумаченнями окремих неясних слів і загальним словничком шотландизмів у кінці книжки [7]. Проте краще розкриває природу художнього коду Р. Бернза та на позір дивна обставина, що його шотландську мову пояснюють англійською у виданнях перекладів, здійснених третьою мовою. Так, видана у Москві 1982 року двомовна збірка Р. Бернза „Стихотворения” пропонує тлумачити оригінали за допомогою англійських, а не російських еквівалентів шотландських слів, подаючи для цього чималі глосарії [1, с. 671–697]. Слід гадати, робиться це не для того, щоб штучно прив’язати Бернза до мови Англії, а навпаки – щоб показати самотніть мови поета, зокрема в системі глобальних координат.

Шотландська мова жодним чином не є вторинною щодо англійської генеалогічно чи етимологічно, але її словник мав би зовсім іншу асоціативну ауру, якби паралельний світ виражальних форм існував не зовсім поруч, з усіх боків, а десь, скажімо, в Австралії чи Америці. Між мовними формами шотландськими й англійськими у поезії Бернза виникає значуща напруга, передати яку в перекладі надзвичайно важко. Цей випадок цілком протилежний перекладові, скажімо, міжнародних документів, що можуть існувати в автентичних, тобто рівнодіяних текстах, які передбачають погоджене тлумачення. Ніякого єдиного для всіх тлумачення пісні Бернза „*Scots, Wha Hae*” (Заклик Брюса до війська під Баннокберном”), погодженого між шотландцями й англійцями, між усіма європейцями чи в колі вселенської спільноти, особливо коли це стосується національних настроїв, емоцій, оцінок, у принципі не може бути. Тому світовий класик Бернз зроду залишається символом Шотландії і манить до себе перекладачів.

1. *Аринштейн Л. М.* Комментарии. Глоссарий // Бернс Роберт. Стихотворения: Сборник / Сост. И. М. Левидова. На англ. и русск. яз. – Москва, 1982. – С. 559–697. 2. *Барт П.* Избранные работы: Семиотика. Поэтика / Пер. с фр. / Сост., общ. ред. и вступ. ст. Г. К. Косикова. – Москва, 1989. – 616 с. 3. *Мусик В.* Захід і Схід: Переклади. – Київ, 1990. – 543 с. 4. *Радчук В.* Протеї чи Янус? (Про різновиди перекладу) // Всесвіт. – 2004. – № 7–8. – С. 168–177. 5. Burns, Robert // Encyclopedia Americana. International Edition. In 30 vol. Vol. 5. – Danbury, 1972. – P. 20–22. 6. Burns, Robert // The New Encyclopaedia Britannica. 15th ed. Micropaedia. – Vol. 2. – The University of Chicago, 1993. – P. 662–664. 7. Burns, R. The Complete Poetical Works / Edited by Dr. J. A. Mackay. – Alloway Publishing Ltd, 2005. – 640 p. 8. Burns, R. To A Mouse // www.worldburnsclub.com/poems/translations. 9. Catford, J. C. A Linguistic Theory of Translation: An Essay in Applied Linguistics. – London, New York, Toronto, 1974. – 104 p. 10. Crystal, D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge University Press, 2001. – 489 p. 11. Jakobson, R. On Linguistic Aspects of Translation // On Translation. Ed. by R. A. Brower. – New York, 1966. – P. 232–239. 12. Scottish National Dictionary. In 10 volumes / Ed. by W. Grant. – Edinburgh, 1931–1976. 13. The Best of Robert Burns in English by William Curran // www.robertburns.org/inenglish. 14. The Complete Songs Of Robert Burns // www.robertburns.org/completesongs.shtml. 15. The Scots Thesaurus. Ed. by I. Macleod with P. Cairns, C. Macafee, R. Martin. – Aberdeen, 1990.

Рудь І.А., асп.,

Інститут філології КНУ імені Тараса Шевченка

ПРИНЦИПИ ВІДТВОРЕННЯ МАКРОСТРУКТУРИ ЮРИДИЧНИХ ТЕКСТІВ В УКРАЇНСЬКОМУ ПЕРЕКЛАДІ (на матеріалі англومовних законодавчих документів Європейського Союзу)

Стаття розпочинає дискурс стосовно юридичних текстів, в яких зазвичай домінує функція репрезентації інформації, а самі тексти юридичного дискурсу орієнтовані насамперед на зміст. Автор пропонує розглянути загальну стратегію перекладу таких текстів, головною метою якої є забезпечення інваріантності на рівні змісту. Стаття підтверджує думку про те, що тактики перекладу всіх мовних рівнів повинні забезпечувати повну еквівалентність інформації.

Ключові слова: юридичні тексти, офіційні документи, термінологія, юридичний переклад

Статья начинается дискурс о юридических текстах, в которых обычно доминирует функция репрезентативной системы, а тексты юридического дискурса ориентированы на содержание. Автор предлагает рассмотреть общую стратегию перевода таких текстов, главной целью которой является обеспечение инвариантности на уровне со-